

משרד החנוך והתרבות - המחלקה לתרבות תורנית

ג ל י ו נ ו ת ל ע י ו ן ב פ ר ש ת ה ש ב ו ע
בעריכת נחמה ליבוביץ שנת העשרים וארבע

שורפטים (תשכ"ה)

י"ח י"ך + כ"ב
אמות הנבואה

שאלה כללית:

1. השוה פרשתנו לי"ג ב'-ר'.

מה ההבדל בין נביא השקר שם לבין נביא השקר שעליו ידובר כאן?

2. למה לא נשאלה גם שם השאלה: איכה נדע את הדבר אשר לא דברו ה'?

זקדמונים כלם התקשו בפרשה זו שנראה כאלו ירמיהו י"ח סותר אותה.

מה הסתירה וכיצד ניתן לישבה על פי הרמב"ן ויקרא י' ג' ד"ה הוא הדבר אשר דבר ה'.

השוה את ארבעת הדעות הבאות שנאסרו בפרשתנו.

הרמב"ם - מתוך הקדמתו לפירוש המשניות (התרגום של הרב קאפח' מוסד הרב קוק תשכ"ג) ונשאר כאן ענין גדול צריך לבאר.

והוא, שהנביא אם נתנבא ברעות לבני אדם שנתחייבו בכך, כגון שיתנבא על רעב או חרב, או שתתפך ארצם, או שירדו עליהם ברקים וכד' ולא נתקיים שום דבר מזה אלא נסחל להם ועבר סבבם בשלום, לא יתברר בזה כזבו של הנביא ויהיה נביא שקר ויתחייב מיתה, כי ה' ית' נחם על הרעה, ואפשר ששבו ופירשו מחטאותם, או שהאריך להם ה' בחכמתו ודחה פרעונם לזמן אחר, כמו שעשה עם אחאב באמרו לו ע"י אליהו (מלכים א' כ"א כ"ט) "לא אביא הרעה בימיו, בימי בנו אביא הרעה על ביתו", או נסחל להם בגלל טובה שעשו מלפני כן, ולא על כגון זה אמר הכתוב (דב' י"ח כ"ב) "ולא יהיה הדבר ולא יבוא".

אבל אם הבטיח שטרבות תבואנה בזמן מסויים כגון שיאמר, ששלום יהיה בשנה זו והיתה מלחמה, או שיאמר שהשנה תהיה גשומה וברוכה והיה רעב ובצורת וכדומה לכך, הרי זה נביא שקר ונתברר שטענתו שוא ושקר, ועל זה אמר הכתוב (דב' י"ח כ"ב) "בזדון דברו הנביא לא תגור ממנו" כלומר שלא יפחידך וירתיעך מלהרגו דתיותו (בתרגום הישן: אמנות) וישרו וחכמתו, כיון שהגיס רוחו וטען בדבר חסור, ודבר שקר על ה', לפי שה' אם הבטיח טובה לעם ע"י נביא הוא מקיימה בהחלט, כדי שתתאמת נבואתם אצל בני אדם, והוא אמרם ע"ה (ברכות ז' ע"א) "כל דבר שיוצא מפי הקב"ה לטובה אפילו על תנאי איצו חוזר".

אבל מה שפחד יעקב אחרי שהבטיחו ה' בטוב באמרו לו (בר' כ"ח ט"ו) "והנה אנכי עמך ומצאנו שפחד פן יספה שנ' (בר' ל"ב ח') "ויירא יעקב מאד ויצר לו...". ואמרו חכמים בזה, שפחד מחטא חסור שיתחייב עליו השמדה, והוא אמרם (ברכות ז' ע"א) "קסבר שמא יגרום החטא", שמעם מזה שאפשר שיבטיח ה' טובה ויכריעו הצונות ולא יתקיים אותו הטוב. דע, שאין זאת אלא במה שבין ה' לנביא אבל חלילה, שיאמר ה' לנביא להבטיח לבני אדם טובה בסתם ולא תתקיים אותה הבטחה, לא יתכן דבר זה, לפי שלא היה נשאר לנו בטה לאמת את הנבואה. וכבר נתן לנו יסוד בספרו שהנביא יבחן באמתת הבטחותיו. ועל היסוד הגדול הזה רמז ירמיהו בסחלוקתו עם חנניה בן עזור (בס' כ"ח ז'-ח'-ט').

לב"ג... וראוי לחקור כאן מספק עצום יקרה בזה, וזה, שלא יתאמת - אע"פ שלא יהיה הדבר ולא יבוא - היות זה המיעד בי נביא שקר.

וזה, שאם היה בזה היעוד רע - הנח ה' ית' חנוך ונחם על הרעה, כמו שנתבאר מדברי ירמיהו אל חנניה (ירמ' פרק כ"ח): ואם היה היעוד טוב, גם שם לא יבחן הנביא אם לא יבוא, שהוא נביא שקר, כי אולי יעד ה' הטוב ההוא מפני טוב דרכיהם, וכאשר טרו מדרכם הטובה, ינחם ה' ית' מהטוב אשר דבר להביא להם, כמו שאמר ירמיהו (פרק י"ח) "רגע אדבר על גוי ועל ממלכה... והנה התבאר מזה, שגם היעוד הטוב חוזר! והיות הענין כן, הנח יפול ספק, במה מהיעודים יבחן הנביא?

ונאמר, כי לא יבחן הנביא בשום יעוד שיהיה בו תנאי או שיהיה בכחו תנאי, רוצה לומר שטעם היעוד יתחייב תנאי... ..

והנה יבחן הנביא בכל מה שיאמר מהדברים שהם כך בעת ההוא, היה טוב או רע; שאם לא נמצאו כן, נודע באמת שהוא נביא שקר וזהו אמרו "ולא יהיה הדבר".

ויבחן הנביא עוד, במה שיודיע מהדברים העתידים, שאין בהם טוב ורע לאיש או לאנשים, שהיה אומר שיתחדשו על דרך הסופת או שלא יליהו בחדושם דבר זר אצל הטבע, כי כשיתבאר שלא יבוא מה שיעד בו, הנה נתבאר שהוא נביא שקר.

ר' חסדאי קרשקש: אור ה' מאמר ב' כלל ד'.

... אבל מה שאפשר שיאמר בזה לפי מה שיראה הוא, שאין הפרש בין ייעוד הסוב לזולתו וכמו שירה עליו פשט הכתוב, שאמר "אשר ידבר בשם ה'..." ולא חלק בדברים, אלא שהכונה בו כאשר ידבר הנביא להודיע על היותו נביא - ויודע ביייעודו אם בחדוש אור, וזה ייאמן בפעם אחת, שלא יהיה חשד באות ההוא, או ביייעודו לדברים העתידיים ויצטרך בזה השנות (=או יגחן ע"י סמייעד דברים עתידיים ואז דרושים יותר מסבחו אחד) - וכאשר ידבר הנביא בדרך הזאת, אם שלחו ה' אי-אפשר בדרך ההוא שישתנה, יהיה יעוד טוב או רע, ויורה על זה הכתוב שלפניו: אמר (י"ח כ"א) "וכי תאמר בלבבך איכה נדע את הדבר אשר לא דברו ה'" - שכבר ייראה מזה שהכונה היא לדעת, אם הוא נביא שלוח והודעתו גם כן לתכלית זה בעצמו; וכן הישרתנו (= הדריכה אותנו, הישירה אותנו) הקבלה האמתית, שכשהיה דבור הנביא על האופן הזה להודיע היותו נביא שלוח, שאמר "שלא יהיה הדבר ולא יבוא..." כאמרו (מלכים ב' א' י') "ואם איש אלוקים אני תרד אש מן השמים ותאכל אותך זאת המשיח"; וכבר קדמנו ארון הנביאים באמרו (במדבר ט"ז) "אם כמות כל אדם ימותו אל הפקודת כל האדם יפקד עליהם - לא ת' שלחני" ואם היה שהייעוד הרע חוזר באופן הזה, כבר היה אפשר שימותו כמות כל האדם ושהשם שלחו....
 ואמנם כשהדבור איננו באופן הזה, ר"ל בדרך אמרת הנבואה, אלא ליייעוד רע או או לטוב, על צד הגמול והעונש... והוכפלו התנאים בתורה (ויקרא כ"ו) "אם בחוקתי תלכו... ואם תשמעו לי... ואם לא תשמעו לי" עם היות שהנביא ביייעוד ישמיע התנאי ההוא ולא יזכירנו, הריהו כאלו נאמר בפירושו.

וכאשר לא יגיע הטוב או הרע שיייעד, איננו סתירה לדברי הנביא, כי כבר התפרסם, שדבריו בזה על צד הגמול והעונש, שהוכפל בו התנאי הזה בתורה. ויתחייב מזה גם כן, שדבור הנביא כשאיננו ביייעוד טוב ורע, כי אם בענינים קרו או יקרו כמאמר שמואל אל שאול בומר אתונו, הנה צריך שיגיע דבר הנביא, ואם לא יגיע - "הוא הדבר אשר לא דברו ה'". ויהיה אם כן הכתוב כולל ובלתי מפרש ביעודים כפשוטו, כי בדבר הנביא ביייעודים הטובים והרעים, הרי הוא מפרש בו התנאי, למה שהוא מקובל אצלנו וסודר בפינו בתורה שבכתב. ולפי זה יהיה מאמר חז"ל "כל ייעוד שייצא ספי הקב"ה לטובה אפילו על תנאי אינו חוזר" (ברכות ז' ע"א) ראוי שיובן בשלא היה תנאי בעצמותו...

אברבנאל: ... ואשר אמרנו בו אני הוא, שפעולות הנביא ודבריו הם בג' מינים: מן האותות והמופתים בשנוי הטבע. ומן הגדת מה שקרה ומה שיקרה מדברים היו או יהיו מבלתי שיהיה בהם טוב או רע, ומן היעודים הטובים או הרעים לאומר או לאיש בעתיד. והנה בחינת הנביא תהיה במין הראשון והשני בלבד, לא בשלישי. והשכל יגזור בזה, כי הבחינה אין ראוי שתהיה כי אם בדרכים הנעשים לתכלית הבחינה, לא במה שיכלול הגמול והעונש...

ואל תקשה אלי מסאמר משה (בס' ט"ז) "את כמות כל האדם" ... ומאמר אליהו (מל' ב' א') "אם איש אלוקים אני תרד אש" כי לא נאמרו לאמת נבואותיהם, כמו שחשב הרב חסדאי (קרשקש), כי כבר היו נביאים מוחזקים ומה להם עתה להבחין, אם היו נביאים או לא. אבל זה מאתם עונש ומשפט, לא בדרך בחינה... ולזה היה מאמר ירמיהו כלו כפשוטו: "רגע אדבר... ורגע אדבר..." שפעמים ידברו על ידי נביא. אבל בלתי יעוד רע או טוב ויתחזרו כולם בשנוי חסקבליש ומעשיתם... ואם שכחוסה ביעודי האשור ביעודי הערבים שיתרו בהם הנביאים, כי כל זה שהנביא לא יתאשור ביעודי הערבים שיתרו בהם הנביאים, כי כל זה יחזור בהשתנות האנשים. ולא יצטרך לדחוק הכתובים בפרושים זרים, כאשר פרושם הראשונים...
 ואמנם מאמר חז"ל (ברכות ז') שכל יעוד היוצא ספי הקב"ה לטובה אפילו על תנאי אינו חוזר אם נפרש אותו כרלב"ג, בשלא יהיה התנאי בעצמותו, או שנאמר והוא היותר נכון, שהמאמר ההוא היא סברה, שחשב האומר אותו, שהיעוד הטוב אינו חוזר. וכבר כתב הרב הגדול (= רמב"ם) בפירושו פרק חלק, שהמאמרים שאינם לענין מעשה או בענין הדין, שאין האדם מחוייב להאמין בהם, כי אם לפי שיהיה מסכים אל שרשי התורה ועניניה, כי הסברות ההן לא היו הלכות למשה ססיני לחכמים ההם, כי אם מחשבה וסברה עיונית, לא זולת זה.

- 1) מהי הבעיה שאותה מסכים כל הארבעה ליישב?
- 2) כיצד מיישב הרמב"ם את פחדו של יעקב?
- 3) במה שונה ר' חסדאי קרשקש בהסברו מהסברו של הרלב"ג ובמה הוא מסכים עמו?
- 4) הסבר את המקומות המסווגים בקו בדברי קרשקש.
  - (א) "ולא חלק בדברים" - אלו דברים? (ב) "בדרך הזאת" - באיזו דרך?
  - (ג) "לתכלית זה בעצמו" - לאיזו תכלית? (ד) "שהיעוד הרע חוזר באופן זה" - באיזה אופן? (ה) "ישמיע התנאי החוזר" - איזה תנאי?
- 5) במה שונה קרשקש בהסברו של הרלב"ג ובמה הוא מסכים עמו?
- 6) מה התבדל בין הרמב"ם, קרשקש ואברבנאל בהתייחסותם למאמר חז"ל "ברכות ז' א'?"
- 7) במה אין אברבנאל מסכים עם קרשקש?
- 8) למה אין קרשקש מקבל את פרושו של הרמב"ם?